

П. М. Сас
(Київ)

**ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА
УКРАЇНИ НОВОГО ЧАСУ**
(теоретичний аспект)

В сучасній українській філософській та культурологічній думці робляться спроби концептуального узагальнення проблем історії і теорії культури. Однак загальний стан досліджень у цій царині, безперечно, є незадовільним. Наша розвідка присвячена питанням теоретичного обґрунтування феномена політичної культури України другої половини XVI — першої половини XVII ст.

Всяку культуру характеризує її цивілізаційний вимір. Його можна представити як «конфігурацію», або поляризовану форму існування культури в історичному каркасі цивілізації, іншими словами — це онтологічного характеру взаємозв'язки і взаємо-

залежності цивілізації та культури в конкретному часовому горизонті суспільного буття. З цієї точки зору, якщо до проявів цивілізації (під нею розуміємо вихідні конституенти системного відтворення і саморегуляції суспільства на певному етапі історії) віднести, приміром, політичні інститути, то проявами культури будуть об'єктивовані в них (і з приводу них) у формі «текстів» з безліччю планів вираження і планів змісту публічна правосвідомість, традиція, норми поведінки, ціннісні орієнтири і т.п. конкретних історичних суб'єктів.

Розглядаючи політичну культуру України в контексті представленості її на цивілізаційному рівні («технічні» можливості і горизонти), спробуємо «інвентаризувати» найважливіші політичні інституції другої половини XVI—першої половини XVII ст. Насамперед згрупуємо ті із них, які дозволяли їх репрезентантам сформулювати політичні цілі і відстоювати останні політичними методами на регіональному, загальнонаціональному і загальнодержавному (вальний сейм, король, вищий апеляційний суд Речі Посполитої) рівнях.

Отже, до *політичних інституцій першого ряду* належали: 1. органи шляхетського «парламентаризму» — регіональні сеймики; 2. інституції, що склали провінційну систему станового судочинства шляхти; 3. православна, а після 1596 р. і уніатська церкви; 4. Запорозька Січ^{*}; 5. воєводський і старостинський уряди^{**}; 6. самоврядування і станові суди і містах на магдебурзькому та звичаєвому праві; 7. релігійні братства.

Політичні інституції другого ряду (ті, які виконували регулятивні соціальні функції публічного характеру (суд і управління) в межах первинних соціальних колективів і які, як правило, не торкалися політики в тому розумінні й обсязі, як політичні інституції першого ряду): сільські общинні суди, козацьке коло, волосні суди і т.д.

Політичну культуру можна визначити як спосіб реалізування (реалізації) людьми своєї соціальності, скерований на публічну владу. Її правомірно представити також як дискурсивну «текстову» діяльність, в процесі якої відбувається категоризація громадянських відносин та інших проявів системного буття суспільства (як-от: релігії, моралі, історичної традиції, ментальності, міждер-

^{*} Запорозька Січ, а також православна і уніатська конфесії досить активно долучалися до міжнародної політики.

^{**} Ці та інші уряди часто посідали представники могутніх князівських родів, які, власне, являли собою самостійну політичну силу.

жавних стосунків, економіки) через призму влади, а також формулюються і задаються установки публічної поведінки при відстоюванні групових інтересів.

Політична культура в Україні розглядуваного періоду поставала як виражене дискурсивно певне «знання»*, яке можна класифікувати так: 1. Законодавчі акти, регламентації, інструкції та інші документи, продукovanі політичними інституціями; політичні теорії і категорії — моделі суспільного устрою, проекти реформування суспільних відносин на окремих щаблях станової «драбини», ідеологічна та історична рефлексія над тими чи іншими проявами суспільного життя тощо; міфи, пісні політичного спрямування, а також всі інші вербалізовані «тексти», у яких осмислювалася політика (наприклад, сеймові промови). 2. Позамовна семантика «політичної реальності»: печатні знаки, герби, булави як символ влади, інші клейноди, традиційні етикетні формули дипломатії, демонстрації воєнної сили та ін.

Нарешті, як зазначалося, політична культура виступає на цивілізаційному рівні, активно експлуатуючи історично досягнуті форми політичних інститутів, соціальних відносин та установлень.

Характерною рисою політичної культури є її підпорядкованість циклічному розвитку. І хоча вона далеко не в усьому повторює зигзаги політичного життя і не реагує механічно на «виклики» останнього, у її бутті простежується хвилеподібний ритм, який починається з актуалізації певних потреб та ідей й закінчується їх повним або частковим «зняттям» на наступному витку історичного розвитку. Подібна циклічність проявилася, наприклад, в процесі політизації козацтва, який супроводжувався текстовою об'єктивацією політичних реалій в культурі: кінець XVI ст. — початок названого процесу, а початок 30-х років XVII ст. — його найвищий пік по дорозі до Визвольної війни. Такого роду цикли розвитку (з відповідним відображенням у культурі) проходили й інші політично активні сили України, зокрема, православна церква, гостра криза якої в кінці XVI ст. отримала проміжне розв'язання на початку 20-х років XVII ст., із поновленням ієрархічної структури й політичною коаліцією із козацтвом.

* Це знання означало не механічну фіксацію чи таку ж трансляцію інформації, а перебувало у стані активного «реагування» — своєрідної процесуальності, породжуваної імпульсами затребування із зовні, періодичними входженнями у ситуацію «пропозиції діалогу». Пояснюється такий стан речей не лише специфікою об'єктивованої реальності — притаманною для політики «злободенністю», але й самою природою вербального тексту, який засвоюється.

Що ж до відносної самостійності політичної культури, підпорядкованості її внутрішній логіці розвитку, то показовим є те, що навіть такі справді радикальні політичні події, як Люблінська унія 1569 р. та Брестська церковна унія 1596 р., які нерідко беззастережно беруться дослідниками в якості «поворотних пунктів» історії, насправді були не початком, а лише «ферментом» в певному циклі політичної культури України. Наочним підтвердженням цього може служити «статистика» створення найважливіших для XVI ст. політичних трактатів: праці Станіслава Оріховського з'явилися до 1569 р., а політичні проєкти кінця XVI ст. Йосипа Вершинського та Северина (Семерія) Наливайка виникли поза всяким зв'язком із Берестейським церковним собором 1596 р. Загалом, сторонні впливи створюють різної інтенсивності «збурення» у культурі лише тоді, коли вона внутрішньо готова і спроможна на них реагувати. В протилежному разі привнесені зовні культурні зразки і моделі щонайбільше будуть «оглядатися», а не «розпізнаватися» і «сприйматися».